

անօրինութիւնը՝ որով ամբողջիկ տուեր էր անօր մարմինը տարիներէ ի վեր իր հօլուած և սփօփած ժողովուրդին խորանին հօլանիին տակ, սիրբև ի գիրս սրբոց»:

Միբլիկ իմ Տ. Ներսէս, քահանայ ճշմարիտ՝ Աստուծոյ բարձրելոյ, աղբեցար քաջութեամբ, հօլուեցիր խաղաղութեամբ, գործեցիր իմաստութեամբ. հանդի՛ր այժմ ի սրբութեան. արցո՛ւնք ու խո՛ւնկ հողակոյտից, օրհնութի՛ւն անուանդ ու յիշատակիդ:

ԿԱՐԱՊԵՏ ՄԵԼԳՈՆԵԱՆ

Անօր մահը չէր որ հանդիսաւորեց եղբիպոսօրի Հայութիւնը՝ Յուլիս 25ի Գշ. ի ետինքին, Ագեք-սանդրիոյ եկեղեցիին մէջ, այլ անմահութիւնը:

Երբ մարդիկ — իրե՞նց թէ իրենցմէ բարերարուածներուն բախտէն՝ դօրծ է ճշգիւ — կը հասնին պայմաններու այն դաստարումին, ուր ելած հասած էր մերձ իննսունամեայ այս ծերունին, անոնց դազաղները ա՛յ սուգ ու սոսկում չէ բնաւ որ կը բերին իրենց հետ. մահը այլեւս անոնց համար կ'ըլլայ տոմսակը լոկ՝ դոր պէտք է սեննալ անպատճառ, բայց գտնելու համար մեծ փառքին գուոր:

Մարմինի պարտքին այդ վերջին տուրքն էր որ վճարեց կարապետ Մելգոնեան ու մտաւ յաւիտենական խաղաղութենէն ներս:

Հիմակ որ այլեւս մեր մէջ չունինք զինքը, բնազօրէն և անդամագրելի մղումով մըն է սակայն որ մեր միտքը կ'անդրադառնայ կեանքին՝ դոր աղբեցաւ անիկա մեր մէջ, ու, ինչպէս ապագան պիտի ըսէ անշուշտ աւելի տիրաբար, մեզի համար:

Իբր միտք՝ անուս և անգրագէտ, որ չէր կրցեր սօրվիլ մայրենի լեզուն անգամ, իբրև բարք՝ բիրտ և յաճախ դժնեայ նոյն խկ. իբրև խելք՝ թիւի եւ խնայողութեանց ճիշդութեամբ մէջ թրծուած փորձասութիւն լոկ, իբրև հաւատաւոր՝ ներքին հրայրքներու ջերմութեամբը զեռ մինչև վերջերը գէթ անծանօթ մնացած. խկ իբրև առողջութիւն՝ ճղճիմ կուրծք մը, որ քստասուէն տարի արին թքաւ շարունակ. վերջապէս իր կեանքն ի բուն հասարակ գիծերու վրայ աղբած եւ ինքզինքը պղտիկ կէտերու վրայ արժեցուցած այս մարդը ինչպէ՞ս յանկարծ կրցաւ իր անունը հանել այնպիսի բարձրութեան մը վրայ, ուր քիչեր, մեր մէջ, կրցեր էին ելնել ցարդ, իբրև ազգասէր նօտիբատու, և, զնենք բո՛ւն բառը, իբրև մեծ բարերար:

Իր մահէն մինչև յուզարկաւորութեան օրը, հարցական այս խոկումն է որ հօլովուեցաւ զինք մօտէն եւ հեռուէն ճանչցած բոլոր եզրիպտահայերուն սրտին մէջ. կարելի է ըսել անխորան՝ թէ այդ հարցումն է որ քիչ մը պիտի դրազեցնէ միտքերը ամէն տեղ ուր որ վաղը իմացութի իր մահուան գոյժը և ազգին ըրած բարերարութեանց ցանկը: Անոնք որ քիչ մը շատ արժէք կուտան վերլուծական դաստիարակութեամբ մեթոտին՝ նորէն պիտի դառնան այն մտածումներուն, զորս ունեցած էին, բարերարութեան լուրը հրապարակ իջած օրէն մինչև անօր զորմին իրաւարանօրէն և վերջնապէս հաստատուած բողբէն:

Ու ամենէն առաջ իր գլուխը պիտի վեր ցցէ հետո այն կարծիքը՝ թէ Մելգոնեան ըրաւ այդ տըւչութիւնը, պարզապէս զրկելու համար իր ժառանգորդները կամ մերձաւոր ազգականները, որոնց հետ խոսով պահած էր զինքը միշտ իր դժնեայ բարքը: Յետոյ, պիտի չքաշուին դուրս օմանք ըսելէ տակաւին թէ անիկա իր այդ գործին մէջ կրաւորական ենթակայութիւն մը մնացած էր միշտ. ըրած էր ինչ որ ուրիշներն ըսած կամ թելադրած էին միշտ իրեն, այս ու այն կերպով ազգելով իր կամքին վրայ. վերջապէս, պիտի բտուի ինչ որ ըսուած է յաճախ սոյն բարեգործութեանց առթիւ, որոնք իրենց բնութեամբն իսկ անընդունակ են լուսութեան մէջ կամ ի ծածուկ կատարուելու, և լոկ փառասիրութեան պիտի վերագրեն գործն ամբողջ:

Ըսենք անմիջապէս թէ նա որ կը գրէ այս տողերը, իբրև մօտէն ծանօթ Մելգոնեանի անձին, և տեղեակ՝ իրազարձութիւններուն, որոնց մէջէն անցաւ իր գործը, վերջին կերպին յանգելէ առաջ, ինքզինքն ի վիճակի կը կարծէ իրենց իսկական արժէքին վերածելու համար այդ կարծիքները:

Նախ, գոյութեան իրաւունք իսկ չի կրնար ունենայ իրենները զրկելու որ և է հարց: Բոլոր անոնք որ արեան, բարեկամութեան և հայրենակցութեան կամ այլ կերպերով սկիզբէն Մեկզոնեանց գործին մէջ են եղած, ամէնքն ալ լիւրջի վայելած են անոր բարիքը, իրենց աշխատութեանց ի վարձ անշուշտ, բայց նաև առատախիբ բարեացակամութեամբ միշտ՝ Մեկզոնեան եղբայրներուն: Կարելի չէ այսօր ցուցնել անոնցմէ մէկը որ նրա ինքնապէս գոհացուցիչ կացութեան տիրացած չըլլայ: Եղբայրս ի մէջ, այդ գործը վայելում միայն եղած է իրենց համար Ստոյգ է, Մեկզոնեան ի բնէ խիստ և մտայլ մարդ՝ չտայլ չէ եղած բնաւ՝ ինչպէս իր իսկ անձին՝ նոյնպէս և այլոց համար, բայց ասիկա զրկումի առարկութեան փաստ մը չի կրնար ըլլալ բնաւ: Իր գործին մէջ իրեններուն հանդէպ սկիզբէն մինչև վերջը այդ ոգիէն բնաւ չտարուած՝ զայն չէր երբեք որ անոնց վերարեբմամբ ունեցած էր անիկա տը շուքութեան իր մտածումին մէջ: Ատիկա կը հաստատուի առաջին օրերուն մեղի բրած իր սա յայտարարութենէն, որ բառ առ բառ իր խօսքն է. — Ձատերացմէն տարի մը առաջ, յուսատեալական վիճակի մը յանգած էր մեր գործարանն ալ, ինչպէս շատ ու բոլորներունը Պատերազմը ոչ միայն փրկեց, այլ նաև բազմապատկեց զայն աներեւակայելի չափով: Ըստ ինչի մտնէ մամ հեղեղի պէս կը լեցուէր մեր յարկէն ներս Այս գոյութեան առջև, եղբայրս Գրիգոր և ևս որ մը ըսինք իրարու. — Աստուած մեծցուց մեր գործը. ի՛նչ պէտք է ընենք ասկէ վերջ: Մեր ենք. բնասնիք. որդի չունինք. մեր բոլոր ազգականները անկարօտ և բարեկեցիկ վիճակի մէջ են այսօր՝ մեր գործին նոյն իսկ շնորհիւ: Ու որոշեցինք ազգին տալ մեր ամբողջ հարստութիւնը: Այդ միջոցին իր եղբայրը՝ Գրիգոր մահամերձ էր հիւանդանոցին մէջ, ուր հազիւ կրցեր էր ստորագրել տը շուքութեան գիրը: Մերունին այս պատմութիւնը կ'ընէր մեզի, խնդրելով նոյն առանձն որ հեռագրուէ ու նամակաւ ոչ մտնէր Պ. Ահարոնեանի մօտ բրած իր գրածումին, որպէսզի Հայաստանի հպարտակ ընդունուի Գրիգոր, և ըստ այնմ Հանրապետութիւնը տէր զատնայ անոր մասնակցութեան: Մենէ խնդրուածն ըրինք սիրով և փութով: Բարեկէն քիչ վերջը ստացուեցաւ շրջնորհակալութեան և հաւանութեան հեռագիր մը միայն, առանց պաշտօնական հանդամանք կրող հաղորդագրութեան: Գրիգոր մեռաւ այդ միջոցին. ու կարագիտ, որ, իբրև անբ միակ մասնագործը, տիրացաւ անոր ամբողջ հարստութեան. յաջորդ օրն իսկ Ազգին վերադարձուց զայն Առաջնորդարանի պաշտօնական ժողովին առջև, անոր վրայ աւելցնելով նաև ամբողջ իր բաժինը. և այս յանուն Հայաստանի այն ատենի Հանրապետութեան, պայման դնելով միայն որ այս վերջինը կարենայ ստանալ զայն վեց ամսուան ընթացքին: Այդ բանը կարելի չեղաւ զժրախտաբան, այն զժուարին պարագաներու հետեւանքով, որոնց մէջ կը գտնուէր այդ միջոցին առաջին Հանրապետութիւնը: Ու Մեկզոնեան, ազգին միայն տալու իր առաջադրութեան մէջ յաւէտ անխախտ, բազմակց այնուհետև ուրիշ գուռներ, մինչև որ գործն ստացաւ իր վերջին կերպը: Եղբայրս ինչպէս ասէ՛ր, որ իմ գործին պատմութիւնն ընել հոս, այլ հասկցնել թէ բարեբարը ըրաւ իր այդ մեծ բարիքը՝ ոչ թէ զրկած ըլլալու համար իրենները, որոնք արգարես պէտք չունէին նոր պարգևատրումներու, այլ՝ ՊՊՊՊ միայն տալու ևս միայն ինչ որ Աստուած տուած էր օր մը յանկարծ իրենց. բախախնի ձեռնով: Ա՛յս է իսկական ևս պատմական ճշմարտութիւնը, մնացելու ամբողջ յերկրաւոր է, և անուղիղ զգացումներու քանակէն ծնած ծուռ գիծ:

Երկրորդ առարկութիւնը նոյնքան անհիմն է, և հակասակ՝ պատմութեան և ճշմարտութեան: Մեկզոնեան եղբայրները, Գրիգոր և Կարագիտ, բացարձակապէս մինակ կամ իրարու հետ միայն են եղած իրենց բարեգործութեան ծրագրումին և անոր ձեռնարկին կատարման միջոցին: Անոնք, պատերազմէն ալ առաջ, փակ կտակ մը յանձնած էին Գահիրէի Առաջնորդարանին մօտ ի պահ. իրենց մէկ քրոջը մահէն վերջը, Կարագիտ օր մը եկաւ ևս խնդրել զայն՝ ըսելով թէ քանի մը փութութիւններն պիտի կատարեն անոր մէջ: Գրիգոր ևս յանձնած ատենին, երբ ձեռքը չէր մտնար անշուշտ՝ ըսինք պարզապէս, «Չտանք միայն եղէք, Սրբազան Հայր» յարեց ան բարի մտխով մը, զայն չենք մտցած երբեք: Տարիներ ետքը, օր մը, մեծ տը շուքութեան ձեռնարկին առաջին օրերուն, ինքն իսկ յիշեցուց մեղի թէ իր անմտածանալի խոստումն էր որ պիտի կատարէր հիմակ աւելի ընդարձակ տարողութեան մը վրայ: Կը հասկցուէր թէ ազգային եղած էր՝ մեծ մասամբ՝ իր հին կտակն ալ, զոր հիմակ բովանդակապէս ազգայինի կը վերածէր, իրեններուն գործն ամբողջովին յրացած նկատելով: Մեկզոնեան եղբայրները, կը կրկնենք, իրենց բարեարարութեան գործին կրկնումն մէջ միշտ իրենք միայն են եղած, ու անոր զարգացումն մէջ Կարագիտ միայնակ է եղած միշտ: Գործին ձեկն, տը շուքութեան կերպին, մատակարարութեան եղանակին, ստացիլ հաստատութեանց ընտրութեան և ուրիշ օրինական հանգամանքներու մասին, իբրև խելացի մարդ՝ չէ արհամարհած անշուշտ ամէն խորհուրդ և ցուցմունք, ընդհակառակն փնտռած է իսկ զանոնք: Բայց իրն է գաղափարին և գործին յղացման և իրականացման պատիւն ու փառքը: Զինքը կրաւորակապէս զիրքի մը մէջ պատկեցնելով՝ այդ պատիւն ու փառքը անկէ խլելու ճիգը անուղիղ հոգիի գործ է միայն: Մեկզոնեան ինքն է իր գործին տէրն ու ճարտարագետը, եթէ շինողները կամ գործաւորները ուրիշներն իսկ եղած ըլլան:

Փաստարարութեան առարկութիւնը լարձուն գեանի մը վրայ կը դնէ ամէնքս Գու Նախ ինծի ըսէ՛ր թէ ի՛նչ կը հասկնաս փառք ըսելով. եթէ անձին թմբուկով աշխարհ լեցնելու ընդմաստաբ իզմն է ան՝ չկայ իրմէ աւելի ծանծաղ ունայնամտութիւն. իսկ եթէ հոգիին՝ իրմէ բոլորած առաքինութեան բերկրանքին զգացումն է ան, ո՞վ կրնայ արգիլել զայն ինքզինքին: Մեկզոնեան կը խոր-

չէր առաջինէն. իր խոստ ու զէզ բարբը չէր հանդուրժեր քնաւ մակերևւոյն զգայութիւններով զբաղելու և զբաղեցնելու տատանքին: Կր փախչէր ծափէն, ուղերձէն, երգերէն, դիտնամաձ յարգանքի ձևերէն, ոչ միայն անոր համար թերևա որ տառնց մէջ նոր զիմուսի մը նախերգանք կը կցար յանախ, ոչ միայն՝ որովհետև հանդիսաւոր ջուշտկութիւնները հանդիսաւորացէս փոխադարձելու վայելչութիւններէն զուրկ կը նկատէր ինքզինքը, այլ որովհետև, իբր յոյժ գործնական միտքի տէր անձ, աւելորդ ու անպէտ կը նկատէր այդ ամէնը: Ոչ. չարութիւն է պարզապէս՝ ըսելը թէ վառաստիքութիւնն էր որ մղեց զայն այս գործին. և յետոյ, ո՞վ կրնայ կշռել մարդոց սիրտը — Մենք պիտի վարանէինք ընդունելի նոյն իսկ՝ թէ վառաստիքութեան երկրորդ և մաքրագոյն ձևն էր որ յեցուցած էր իր հոգին: Իբրև խոհուն և գործնամիտ մարդ, զիտէր անշուշտ թէ իր անուներն ինչ լոյս պիտի գար որ մը իր գործին. ու ատ՛ր համար նոյն իսկ, առևտուրի և փորձառութեան տաժանքներու մէջ կազմուած այս ոգին ինքզինքին չէր ներեր քնաւ մտածել նոյն իսկ այն կարգի վայելքներուն վրայ, որոնց գայն ու չգալը ապահով էր թէ ա՛լ կախում չունէին իրմէ: Մասնազէպ մը ունինք ի մտի՝ որ բաւական յառակորէն կը ջուշտէ իր տեսակետը այդ մասին: Ծօռը՝ եօթը տարիներ առաջ, ի դարձին կ'պարտէ, ուր այդ տարիներուն կ'երթար իր ճնշուող զաւակներուն մօտ անցընել իր ամառը, երբ այցելեցինք որ մը իրեն. Աղեքսանդրի, աւելի քան տասն կազդուրուած գանկով զինքը, տկարութիւնը ունեցանք ըսելու թէ ուրախ ենք շատ՝ հաստատելով թէ իր գործին փառքը (չէրժ) գորացուցած է զինքը: Այս պղտիկ ակնարկութիւնը ամբողջ անձով խոսողից ձերուներն, աչք յարտատու, զուտը ուսերուն վրայ զողողջուն, ըսաւ անիկա. «այդ բարը ե՛տ առ Արբաղան Հայր, ես կ'երթամ կ'պարտ ամէն տարի, իմ գործէս ոչ թէ (չէրժ) այլ քուէլի (սփոփանք) և սխառք (երջանկութիւն) միայն ընդունելու»: Անկեղծ էր ան: Պէտք էր տեսնել միայն, այդ ըողէին, ուխտունն անցած մարդուն ուրբ սրտմտութիւնը: Ու հըշմարտ, երկոյս ճշմարտ էր իր խօսքը: Երջանիկ էր ինքը, այդ էր իր փառքը. փառքը արհամարհողները միայն, կ'ըսէ Վոլդնարի, ստուգապէս կը փառաւորուին. անոնք կը փախչին փառքէն, բայց փառքը կը գտնէ իրենք անվրէպ: Առաքինութեան շուքն է փառքը, կ'ըսէ ուրիշ մը, որ անբաժան է միշտ անկէ, բայց աղնիւ փառքը, սիրտին մէջ երանութեան փոխուած այդ մաքուր զգացումը, որ ծնունդն է միայն և ո՛չ թէ ծնողը առաքինութեան: Վեր փառքն ու պարծանքը մեր խզճին վկայութիւնը միայն պէտք է ըլլայ» (Բ. Կարմ. Ա. 12):

Մըզող հոգիի միայն գործ է փոքրութիւններ փնտաել միշտ մեծութիւններու մէջ: Կզմինտարի, աղիւսի կտորներով և աւաղախիճներով կառուցուած տուններ կը փլչին երկու տեղատարածի վերջ. մեծ և սրբատաշ քարերով կանգնուած չէնքերը զարեբուն կը նային: Մեղքանեանի գործը իրերայնորդ սերունդներուն վկայութիւնը պիտի ունենայ հետզհետէ իր մեծութեանը մասին: Եթէ անոր վրայ կան արդարեւ քանի մը տկարութիւններ, ատոնց յանցանքը ո՛չ թէ իրն է՝ այլ անոնց որ անոր խորհրդատու եղած լինելու խրոխտանքով կ'ուռչին ամէն օր: Իրատես իմաստութիւնը պիտի սրբագրէ հետզհետէ այդ տկարութիւնները: Այդ գործը մեծ պիտի մնայ միշտ և հաստատուն, որովհետև զայն ներշնչող միակ ոգին՝ բարութեամբ միայն և ազգին միայն տալու զգացումը եղաւ սկիզբէն: Եթէ այդ զգացումը գործին ծագումին մէջ իսկ պարտուած ըլլար ուրիշ միտմտութիւնով, պիտի չտակար բառ ինքեան ծանր ան՝ զժողովութիւններուն, գործին հոգը Ա. Հանրապետութեանն է՝ Կ. Պոլսոյ Պատրիարքութեան, անկէ՝ պահ մը՝ Ամերիկեան պօրտին, ապա երուսաղէմի Պատրիարքութեան և, ի վերջոյ, Բարգործականին յանձնելու առթիւ յատաճ եկած իրազարձութիւններուն, որոնք քիչ չմըկեցին բարբարոսի միտքն ու սիրտը, ատոնց սակայն օ՛ր մը շեղեցնելու իր դիտաւորութիւնը՝ մէկին կամ միւսին միջոցաւ եկած պարագային ա՛լ միշտ ու միայն ազգին տալու իր առաջադրութեանն է:

Առաջին գիծը՝ այս տըւլուութեան գործին մէջ անոր ի հանգէս բերած նկարագրին՝ այդ է. ազգին տալու անբռնկատ այլ տըւլուութեան ուխտը: Երկրորդը՝ անաղմուկ խանարութեան այն ոգին է, զոր երևան բերաւ անիկա առաջին վայրկեանէն մինչև վերջինը, իրեն համար խզճի պարտականութիւն նկատած այդ գործին կատարման միջոցին: Իր մարդը՝ ունեցածը, չզոյլու չափ զկեանս իւր», ազգին գոյութեան գանձանակին մէջ ձգելով Աստուծոյ ընծայած այս մեծութիւնը մեղի համար չի տարբերիք քնաւ Աւետարանի այբբինէն, որ իր ունեցած և չունեցած երկու նաքարակտը Տիրոջ նախարարներ էր Յիսուսի ակնարկին առջև: Այդ կնոջ պարտութիւնը կամ տուածին քանակը չէր որ անոր զէժքը լուսապսակեց քրիստոնէական բարոյականին մէջ, այլ ոգին: Ո՛չ թէ աւերքը կամ տուողը, այլ տըւլութեան շարժառիթն ու եղանակն են որ կը բարձրացնեն տըւլութեան արժէքն ու նշանակութիւնը: Այբբին լուծման և հարուստին յիսուն բիւր ոսկիներուն զէզը հաւասար են Աստուծոյ առջև: Մեղքանեան մինչև իր վերջին շունչը լրիւ վայելից այն երջանկութիւնը, զոր Տէրը վկայեց թէ ունի այրին, որովհետև կըցաւ իր տուածին մէջ զնեւ չզոյլու չափ զկեանս իւր». մինչև իր մահը՝ ապրեցաւ անիկա կամաւոր աղքատ. իր գործէն բխած քարիքն ընդունելով ցիբը՝ իր կենսապահիկ հացն ու հանգիստը:

Աստուծոյ արքայութեան առջև այդ շփոթիկը մեծ եղաւ ու մեծ պիտի մնայ ընդ միշտ ազգին պատմութեան մէջ: Մեծութեան գաղտնիքը անպատճառ զիտութեամբ, զարգացմամբ կամ գաստիարակութեամբ չէ որ կը բացատրուի. եթէ այդպէս լինէր, կրնուած ևս զարգացեալ մարդոց երամին մէջ երբեք պիտի չգտնուէին չարքեր և ոճրագործ անձինք: Մեծ մարդոց հոգիին բա-

ցատրութիւնը պէտք է որոնել յաճախ հոգիին մէջ այն ժողովուրդին, որուն զաւակներն են անոնք: Ազգին նկարագրին մէջ ծածկուած բարացուցական շոգերն են որ, անակնկալ կերպով կը յայտնուին երբեմն, սակի զանակներու պէս, իր այս կամ այն որդւոյն բարոյականին մէջ, անոր նպատատւորութեամբ մէկ վայրկեանին: Բարեպաշտ մայրիկէ՞ մը, որոնցմով այնքան հարուստ եղած են կեսարիացի հայ բնտանիքները, թէ ազգաւէր վարժապետէ մը, որոնց թիւը ցանցառ չէր եղած զաւատի հին հայ դպրատուններուն մէջ, ստացած էր կայծ մը՝ հայութեան հոգիին զարուստ անունդն ու ճարակը եղած պահպանողականութեան ու սիրոյ մեծ բոցէն: Այդ կայծը, նեղոսի բերքի հովիտին մէջ, ուր նոյն այն սգին Քալուստեաններու, Եռասուֆներու, Նուպարներու, Եզրայեաններու ընտիր հոյ՛լ մը հասցուցեր է հայրենիքին եւ ազգին սիրոջն ու մտածումով տողորուն, այդ կայծը, անոնց շունչէն բռնկած, կրակ առաւ որ մը, ազգին համատարած դժբախտութեան մէկ թուականին, որպէսզի մարդիկ կարենան հասկնալ թէ Աստուած իսպառ չէ լքած այս ժողովուրդը:

Համոզուած ենք ի սրտէ, թէ Մելգոնեան իր ազգին ծոցածին ծնունդը, անոր հոգիին ամենէն հարագատ ներկայացուցիչներէն մին եղաւ մեր մէջ: Եւ ատոր մէջ է նոյն խոյ իր մեծութեան գաղտնիքը:

Նորոհալի աղօթքին մէջ ակնարկուած հոգիներէն է անիկա, որոնք այս աշխարհէն մեկնելէ առաջ իրենց ձեռքովը կը լուան կը մաքրեն ինքզինքնին. երջանիկ մահականացու, որ ինքնին կերտեց իր անմահութիւնը:

Ազգսօրին խոնարհիլ պարտինք իր անուան ե յիշատակին առջև:

ՅՈՎԱԿԻՄ ՓԷՐՄԱՆԵԱՆ

Իրական եւ անգնահատելի կորուստ մըն էր Հելուետահայ Քրոնակոյնի մահը, ոչ միայն կրօնաշունչ եւ բարոյացուցիչ գրականութեան համար, զոր իր բոլոր երեսներուն վրայ հմայիչ զարծուց ան՝ մաքուր սրտի մէջ միշտ թաթխուած իր գրիչովը, այլ նաև հայ իրականութեան այսինքն հայ կեանքին համար: Ըշմարտապէս բարի հոգիի մը մարմնացումը եղաւ ան, ուր որ ապրեցաւ, աւելի հիշող՝ ուր որ պատիւին հոգը եւ առողջութեան հարկը տարաւ զինքը: Լողանի իր բոյնին մէջ, Ալլոկանց ձիւնագագաթ սարերուն դէմ յանդիման եւ Լիմանի խաղաղիկ ավերուան վրայ, դրացնութեանը մէջ՝ Քրաֆիզ-Պանարի անապատ սիրոջն ու երկայնմտութեամբը զեռ միջուկ երէկ տեսած Զուրիկահայ որբանոցին, որուն մտածումը իր մեծագոյն սրտմաշութեանէն մին եղաւ, իր պատուական կողակցին հետ՝ Ակիդաս-Պրիսկիլոյան եղած էր ան այդ պղտիկ գաղտնիքին մէջ: Ծանշնալ պէտք էր զինքը իր ընտանեկան այդ յարկին տակ մանաւանդ, իր մատենագրանին ու գրասեղանին մէջտեղ, իր հաւատքին ամենօրեայ հրայրներուն եւ սիրոյն ականակիտ ամբօթութեանը մէջ, հասկնալու համար թէ կրօնքին զգացումը ի՛նչպէս բարոյականի կը ժոխտի մարդուն կեանքին եւ նոյն խոյ գրականութեանը մէջ: — Յուէրմ հանգիստ իր հոգւոյն:

Proprietor — His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem. Armenian Patriarchate, Jerusalem.
 Editor — Father Karekine Bulbulian. Armenian Convent, Jerusalem.
 Printed by the Armenian Convent Printing Press, Jerusalem.